

Конєва Ірина Іванівна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри фінансів, банківської справи
та страхування

Сумського національного аграрного університету

Конєва Ірина Івановна

кандидат экономических наук, доцент
доцент кафедры финансов, банковского дела
и страхования

Сумского национального аграрного университета

Konieva Iryna

PhD, associate professor,
Associate professor of finance banking
and insurance

Sumy National Agrarian University

**ДЕРЖАВНА ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ПРИРОДООХОРОННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ
ГОСУДАРСТВЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ ПОДДЕРЖКА
ПРИРОДООХОРОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ
STATE FINANCIAL SUPPORT OF ENVIRONMENTAL ACTIVITY IN
UKRAINE**

Анотація. В статті визначено негативний вплив економічної діяльності на довкілля. Розкрита сутність екологічної функції держави. Зазначені проблеми фінансового забезпечення сфери охорони природного середовища. Проведено аналіз видатків державного та місцевих бюджетів на природоохоронні заходи. Розглянуто перспективні напрями розвитку вітчизняного механізму державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Ключові слова: державний бюджет, природне середовище, природоохоронні заходи, фінансове забезпечення, екологічні платежі, державна підтримка, екологічна безпека, капітальні видатки.

Аннотация. В статье определено негативное влияние экономической деятельности на окружающую среду. Раскрыта сущность экологической функции государства. Указанные проблемы финансового обеспечения сферы охраны природной среды. Проведен анализ расходов государственного и местных бюджетов на природоохранные мероприятия. Рассмотрены перспективные направления развития отечественного механизма государственного управления в сфере охраны окружающей природной среды.

Ключевые слова: государственный бюджет, природная среда, природоохранные мероприятия, финансовое обеспечение, экологические платежи, государственная поддержка, экологическая безопасность, капитальные расходы.

Summary. The article identifies the negative impact of economic activity on the environment. The essence of the ecological function of the state is revealed. The problems of financial support of the environmental protection sphere were mentioned. The analysis of

the expenditures of the state and local budgets for environmental activities was carried out. The perspective directions of development of the state administration domestic mechanism in the sphere of environmental protection are considered.

Keywords: state budget, environment, environmental measures, financial support, environmental payments, government support, environmental security, capital expenditures.

Постановка проблеми. Сучасна економічна діяльність негативно впливає на довкілля та призводить до його деградації. Тому існує нагальна потреба у здійсненні природоохоронних заходів у кожному регіоні країни. Проте охорона навколишнього природного середовища, збереження та відтворення природних ресурсів потребують суттєвих матеріальних витрат, які можна забезпечити лише формуванням відповідного механізму фінансування.

Фінансування сфери охорони навколишнього природного середовища та відтворення природних ресурсів є важливим напрямком фінансової політики держави в умовах сьогодення. Оскільки незадовільний стан екологічної ситуації впливає як на зростання кількості захворювань населення, так і на стримування економічного розвитку держави, що обумовлює необхідність застосування більш ефективних природоохоронних заходів та збільшення джерел їх фінансування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансування природоохоронної діяльності займалися багато вітчизняних науковців, а саме О. Веклич, З. Герасимчук, О. Кашенко, Л. Мельник, Г. Погріщук, В. Трегобчук, Р. С. Филипів, С. Харічков. Незважаючи на значну кількість праць, у яких містяться рекомендації щодо вдосконалення фінансування природоохоронної діяльності, його особливості досліджені не повною мірою.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз поточного стану державної фінансової підтримки природоохоронної діяльності в Україні, зокрема динаміки капітальних та поточних видатків Державного та місцевого бюджетів України на охорону навколишнього природного середовища. А також обґрунтування перспектив збільшення природоохоронних видатків з урахуванням зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основну відповідальність за збереження та охорону навколишнього середовища, раціональне та науково обґрунтоване природокористування несе держава. Це зумовлено нестабільною екологічною ситуацією, що склалася в нашій країні і в світі, наростаючою екологічною кризою і її потенційно руйнівними наслідками.

В сучасних умовах держава виконує декілька функцій, одна з яких – екологічна. Екологічна функція сучасної держави – це діяльність, направлена на охорону, відтворення та оздоровлення навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, охорони і захисту екологічних прав фізичних і юридичних осіб. Екологічна функція держави повинна бути не лише однією з пріоритетних, а й покликана впливати на інші функції держави, щоб зберегти навколишнє природне середовище для наступних поколінь[2].

В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища здійснюється за рахунок Державного та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших.

Таблиця 1 - Витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні, за 2015-2017 рр.

Види витрат	Рік			Відхилення (+:-) 2017/2015
	2015	2016	2017	
Сукупні витрати на охорону природного середовища (у фактичних цінах), млн.грн.	24591,1	32488,7	31492,0	6900,9
Капітальні інвестиції млн. грн.	7675,6	13390,5	11025,6	3350,0
Поточні витрати млн. грн.	16915,5	19098,2	20466,4	3550,9
Частка сукупних витрат на охорону природного середовища у загальному обсязі валового внутрішнього продукту, %	0,5	0,5	1,1	0,6 п.в.
Видатки бюджету на охорону природного середовища, млн.грн.	5529,7	6255,4	4739,9	-789,8
Частка видатків бюджету на охорону природного середовища у загальному обсязі видатків бюджету, %	0,8	0,7	0,6	-0,2 п.в.

Джерело: складено за [3]

Динаміка витрат на природоохоронні заходи досить нестійка й залежить від джерела фінансування. За 2015–2017 рр. спостерігається збільшення обсягів капітальних інвестицій на 3350,0 млн грн. Частка сукупних витрат на охорону навколишнього природного середовища у загальному обсязі ВВП збільшується до 1,1 % у 2017 році, але все одно залишається дуже незначною. Зазначимо, що за результатами аналізу 2017 року, фактично профінансовано загалом по Україні природоохоронних заходів на загальну суму 4 032 238,98 тис. грн., що становить 67% від запланованої суми [3].

На рис. 1 зображено структуру витрат на охорону навколишнього середовища в Україні за джерелами фінансування у 2017 році.

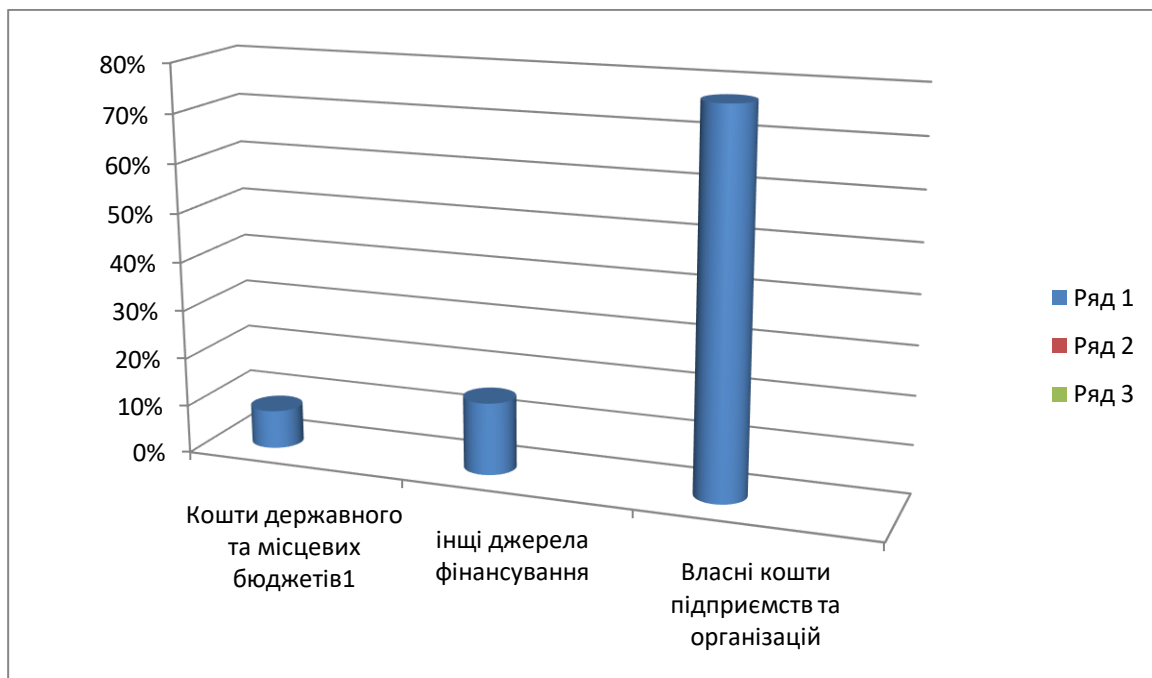

Рисунок 1 – Структура джерел фінансування природоохоронної діяльності в Україні в 2017 році, %

Розрахунки служби статистики України свідчать, що найбільша питома вага в структурі джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища припадає на власні кошти підприємств та організацій, що складає 77%.

В Україні фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища здійснюється у вигляді капітальних інвестицій та поточних витрат.

Таблиця 2 - Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів в Україні (2015-2017рр.)

Заходи	Рік						Відхилення 2017/2015	
	2015		2016		2017		+;-	%
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%		
Усього, в т.ч.	7675,6	100,0	13390,5	100,0	11025,6	100,0	3350,0	143,6
Охорона атм. повітря і проблеми зміни клімату	1422,9	18,5	2502,8	18,7	2608,1	23,6	1185,2	183,3
Очищення зворотних вод	848,9	11,1	1160,0	8,7	1276,5	11,6	427,6	150,4
Поводження з відходами	737,5	9,6	2208,7	16,5	2471,0	22,4	1733,5	335,1
Захист і реабілітація грунту, підземних і поверхн. вод	388,3	5,1	420,0	3,1	1284,5	11,6	896,2	330,8
Зниження шумового і вібраційного впливу	40,8	0,5	94,8	0,7	161,5	1,5	120,7	395,8
Збереження біорізноманіття середовища існування	22,4	0,3	49,6	0,4	177,3	1,6	154,9	791,5
Радіаційна безпека	4205,0	54,8	6944,0	51,8	3012,4	2,7	1192,6	71,6
НДР охоронного спрямування	2,1	-	2,4	-	3,8	-	1,7	180,9
Інші напрями природоохоронн ої діяльності	7,7	0,1	8,2	0,1	30,5	0,3	22,8	396,1

Джерело: складено за [3]

Розрахунки свідчать, що найбільше капітальних інвестицій в 2017 році направлено на радіаційну безпеку, що складає 3012,4 млн. грн. а найменше на збереження біорізноманіття і середовища існування—177,3 млн. грн.

У 2017 році відбулися значні структурні зрушення і 26,8% від загальної суми природоохоронних капіталовкладень було спрямовано на капітальне

будівництво, ще 38,7% витрачалося для реконструкції та реставрації. Крім того, на капітальний ремонт було спрямовано 5%. У той же час, для придбання обладнання та предметів довгострокового користування направлялося 29,4% від загальної суми публічних видатків для формування парку основних фондів у сфері охорони навколишнього середовища.

У 2017 році також в цілому більше половини коштів направлялося на нові капіталовкладення — 56,2% .

Частка видатків на придбання основного капіталу для охорони навколишнього середовища в загальній сумі капітальних видатків Зведеного бюджету в більшості років знаходилася на рівні 60—80%.

У 2017 році відбулися суттєві структурні зміни за рахунок підвищення питомої місцевих бюджетів з огляду на децентралізацію. Тим не менше все ще основна сума видатків на охорону навколишнього середовища приходиться на Державний бюджет — 64% або 4,8 млрд грн 18% або 1,3 млрд грн фінансувалося за рахунок республіканського, обласних та міських бюджетів. На бюджети міст республіканського та обласного підпорядкування припадало 8% або 593 млн грн.

Інші державні фінансові фонди (районні, міст районного підпорядкування, селищні, сільські та об'єднаних територіальних громад) фінансували природоохоронні видатки в межах 2—3% або 119,6—212,7 млн. грн.

О. Новицька стверджує, що можливості розвитку системи фінансування охорони навколишнього природного середовища на основі принципу «забруднювач платить» у сучасних умовах обмежені. Це пов'язано з такими факторами, як відсутність розвинених ринків капіталу та фінансових інститутів, обмеженість можливостей фінансування з приватних джерел, нестабільність як політичної, так і фінансової систем [1].

Згідно з Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» кошти від зборів за спеціальне використання природних ресурсів і земельний податок є джерелом фінансування робіт по відтворенню та

підтриманню природних ресурсів у належному стані. Фонди охорони навколишнього природного середовища, куди надходить екологічний податок і грошові стягнення за шкоду, нанесену навколишньому середовищу, протягом останніх років стали одним із найважливіших елементів економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності [4].

Найбільші надходження від сплати екологічного податку в 2017 році, так само, як і в попередні роки, були в 10-ьох областях, а саме: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Луганська, Вінницька, Харківська, Київська, Львівська, Полтавська [2]. За 2017 рік до зведеного бюджету України від сплати екологічного податку надійшло 3722061,8 тис. грн., з них до спеціального фонду місцевих бюджетів –2977649,4 тис. грн., а до загального фонду бюджету –744412,4 тис. грн. Ці кошти є джерелом для фінансування природоохоронних заходів по областях.

Однією з причин, що впливають на рівень надходжень від екологічного податку є щорічна індексація ставок екологічного податку. Зелений фонд пропонує карту «Як в Україні використовують надходження від екологічного податку?», звідки випливає, що області найбільш високою концентрацією промисловості, які викидають в атмосферу найбільші обсяги вуглекислого газу, витрачали на природоохоронні заходи мізерні сумми [3].

В загальному витрати на природоохоронні заходи не перевищують надходження екологічних платежів. Проте серед територій є такі, де витрати не перевищують надходження навіть на 50%: Закарпатська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Херсонська та Чернівецька. Крім цього є території, котрі перевищують витрати над надходженнями: Вінницька, Житомирська, Київська, Рівненська, Сумська, Чернігівська та м. Київ.

Найбільше витрат у 2017 році направлено на природоохоронні заходи по очищенню зворотних вод, а найменше на природоохоронні заходи по радіаційній безпеці.

В табл. 3 представлені розрахунки витрат на охорону навколишнього природного середовища в Сумській області за 2016-2018 роки.

Таблиця 3 – Склад та структура витрат на охорону навколишнього природного середовища в Сумській області, за 2016-2018 рр

Види витрат	Рік						Відхилення 2018/2016	
	2016		2017		2018		+;-	%
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%		
Усього, в т.ч.	356,6	100,0	503,1	100,0	759,7	100,0	403,1	213,0
Капітальні інвестиції	48,6	13,6	47,1	9,4	22,7	3,0	-25,9	46,7
Поточні витрати	308,0	86,4	456,0	90,6	737,0	97,0	429,0	239,3

Джерело: складено за [2]

Розрахунки свідчать, що сума витрат на охорону навколишнього природного середовища в Сумській області, за 2016-2018 роки збільшується на 113,0 %. Частка поточних витрат значно перевищує частку капітальних інвестицій – від 86,4 % до 97,0 % за період дослідження.

Таблиця 4 - Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища за видами природоохоронних заходів у Сумській області, за 2016-2018рр.

Заходи	Рік						Відхилення 2018/2016	
	2016		2017		2018		+;-	%
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%		
Усього, в т.ч.	48,6	100,0	47,1	100,0	22,7	100,0	-25,9	46,7
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	3,5	7,2	3,2	6,8	6,3	27,7	2,8	180,0
Очищення зворотних вод	37,4	76,9	33,6	71,3	9,0	39,6	-28,4	24,1
Поводження з відходами	2,2	4,5	5,5	11,7	3,2	14,1	1,0	145,5
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	4,6	9,5	3,7	7,9	3,2	14,1	-1,4	69,6
Збереження біорізноманіття і середовища існування	0,9	1,9	1,1	2,3	1,0	4,4	0,1	111,1

Джерело: складено за [2]

Розрахунки свідчать, що сума капітальних інвестицій за період дослідження зменшується на 53,3%. Найбільшу питому вагу становлять капітальні інвестиції на очищення зворотних вод – 39,6 % у 2018 році, але їх частка зменшується значним чином. Найменшу питому вагу становлять капітальні інвестиції на збереження біорізноманіття і середовища існування – від 1,9% до 4,4 % за період дослідження.

Таблиця 5 - Поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища видами природоохоронних заходів у Сумській області, за 2016-2018рр.

Заходи	Рік						Відхилення 2018/2016	
	2016		2017		2018		+;-	%
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%		
Усього, в т.ч.	308,0	100,0	456,0	100,0	737,0	100,0	429,0	239,3
Охорона атмосферного повітря і проблеми зміни клімату	75,2	24,4	146,1	32,0	318,0	43,1	242,8	422,9
Очищення зворотних вод	177,7	57,7	238,2	52,2	294,4	39,9	116,7	165,7
Поводження з відходами	42,3	13,7	46,9	10,3	94,1	12,8	51,8	222,5
Захист і реабілітація ґрунту, підземних і поверхневих вод	0,7	0,2	1,2	0,3	0,9	0,1	0,2	128,6
Збереження біорізноманіття і середовища існування	11,3	3,7	22,3	4,9	27,8	3,7	16,5	246,0
Інші напрями природоохоронної діяльності	0,8	0,3	1,3	0,3	1,8	0,2	1,0	225,0

Джерело: складено за [2]

Результати проведеного моніторингу дозволять напрацювати стратегічний апарат фінансового забезпечення екологічної складової сталого розвитку регіонів України з деталізацією методів та інструментів, що

сприятимуть економічній доцільності здійснення підприємствами природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів.

У зв'язку із загостренням сировинних, енергетичних та екологічних проблем світова наука у сфері охорони навколишнього природного середовища стала вести більш активний пошук вирішення даної ситуації.

Зарубіжний досвід показує, що фінансовий механізм регулювання сфери природокористування складається з заходів податкового та кредитного характеру, а саме: наданням прямої чи опосередкованої державної допомоги приватному капіталу. Наприклад, формами в країнах Західної Європи і Північної Америки це безпосередні цільові субсидії (централізовані чи місцеві); прямі позики для реалізації природоохоронних проектів та програм.

Державна фінансова підтримка природоохоронної діяльності забезпечує виконання національних екологічних програм, покриває значну частку витрат на природоохоронні заходи приватно-підприємницького сектору економіки та спонукає до збільшення його прибутків і зміцненню конкурентоспроможності на ринку.

Аналіз свідчить, що промислово розвинені країни мають досить гнучку договірну систему економічних взаємовідносин організацій із природокористувачами. Ця система постійно розвивається і вдосконалюється. Вона характеризується щорічним переглядом цін, пов'язаних з конкретними змінами господарської, екологічної та економічної ситуації. Вважається, що найбільш стимулюючий вплив у сфері раціоналізації природокористування має удосконалена податкова система. Разом із тим міжнародний досвід здійснення екологічного оподаткування доводить, що воно має обмежене застосування в економічно розвинених країнах. З метою стимулювання природоохоронної діяльності, зниження рівня забруднення перевага надається саме ринковим регуляторам.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Ефективна податкова політика у природоохоронній сфері надасть змогу подолати негативні процеси як у соціально-економічній,

так і екологічній сферах, та в подальшому розвитку – досягти сталого розвитку регіональних еколого-економічних систем та екологічної безпеки загалом.

Механізм фінансування природоохоронних заходів в Україні недосконалий. Відсутність взаємозв'язку між надходженням коштів на природоохоронні цілі та їх витрачанням робить його неефективним, тому потребує вдосконалення. Вітчизняний механізм державного управління в сфері охорони навколишнього природного середовища має носити комплексний характер. Звичайно ж, такий механізм має впроваджуватися з урахуванням досвіду розвинених країн, що забезпечить його ефективне застосування.

Література:

1. Новицька О.В. Особливості фінансування природоохоронної діяльності. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2017. № 1. С. 195—211.
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-1>
4. «Про охорону навколишнього природного середовища» Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-XII: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.
5. Сталий розвиток національного господарства: еколого-економічна концепція: Монографія / За заг. ред. О.І. Маслак. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2014. 256 с.